

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ
БОШ ИЛМИЙ МЕТОДИК МАРКАЗ
ТИББИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ
ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ

**ИНТЕРНЕТДАН АҲБОРОТЛАРНИ
ҚИДИРИШ. КЛИНИК САВОЛЛАРНИ
ШАҚЛЛАНТИРИШ (PICO)**

*Далилларга асосланган тиббиёт фанидан
Тиббиёт олий ўқув юртлари педагог – ходимлари,
магистр-талабалари учун ўқув-услубий қўлланма*

Тошкент – 2018

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОГЛИҚНИ САҚЛАШ ВАЗИРЛИГИ
ТИББИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ
ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Ўз РССВ Фан ва тиббий таълим
бош бошқармаси бондини

Ҳ.С. Немаилов

2017 йил

№ 9 баённома

“КЕЛИШИЛДИ”

Ўз РССВ Тиббий таълимни
ривожлантириш маркази директори
Н.Р. Янгиева

2017 йил

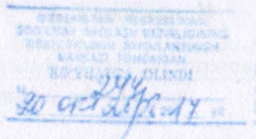
№ 9 баённома

ИНТЕРНЕТДАН АҲБОРОТЛАРНИ ҚИДИРИШ. КЛИНИК
САВОЛЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ (PICO)

Муаммога асосланган ўқитиш

Тиббиёт олий таълим муассасалари магистратура талабалари учун “Илмий
тадқиқот методологияси” (Далилларга асосланган тиббиёт) фанидан ўқув –
услубий қўлланма

Тошкент – 2017

Тузувчилар: Тошкент Тиббиёт Академияси, Жамоат соғлиғини сақлаш
мактаби директори, профессор **Б.Маматқулов**

Тошкент Тиббиёт Академияси, Жамоат соғлиғини сақлаш
мактаби доценти **Г.С.Авезова**

Такризчилар:

Тошкент Тиббиёт Академияси, Жамоат саломатлиги, соғлиқни
сақлашни ташкил этиш ва бошқариш кафедраси мудир, т.ф.д., профессор
Рустамова Х.Е.

Тошкент тиббиёт педиатрия институти, Жамоат саломатлиги, соғлиқни
сақлашни ташкил этиш ва бошқариш кафедраси доценти т.ф.н.,
Назарова С.К.

Тошкент Тиббиёт Академиясининг “Марказий услубий хайъати” томонидан
кўриб чиқилган ва чоп этишга тавсия этилган

Мажлислар баёни №. 10 "13" сентябрь 2017 йил.

Тошкент Тиббиёт Академиясининг “Илмий кенгаши” томонидан кўриб
чиқилган ва чоп этишга тавсия этилган.

Мажлислар баёни №. 2 "27" сентябрь 2017 йил.

ОТМ кенгаш котиби

Исмаилова Г.А.

**Мавзу: ИНТЕРНЕТДАН АХБОРОТЛАРНИ ҚИДИРИШ. КЛИНИК
САВОЛЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ (PICO)**

Ўқув фани: Далилларга асосланган тиббиёт

Курс: 1 босқич магистр талабалари

**Муаммоли семинарда таълим бериш технологияси модели ва
технологик харита**

Муаммолисеминардатаълимбериштехнологияси модели

<i>Вақт: 2 соат</i>	<i>Талабалар сони: 6-8 та</i>
<i>Ўқув машғулот шакли</i>	<i>Муаммоли семинар:</i> Интернетдан ахборотларни қидириш. Клиник саволларни шакллантириш (PICO)
<i>Ўқув машғулот режаси</i>	1. Интернетда қидирув стратегияси 2. Далилларга асосланган тиббиёт сайтлари 3. Интернет сайтлари, турли кутубхоналар ва улардан фойдаланиш 4. Интернетдан тегишли ахборотларни қидириш 5. Клиник саволларни шакллантириш (PICO)
<i>Ўқув машғулот мақсади:</i> талаба магистрларда интернетдан тегишли ахборотларни қидириш, клиник саволни шакллантириш кўникмаланирини ривожлантириш	
<i>Педагогик вазифалар:</i> -интернетдан ахборотларни қидириш; -қидирув тизимлари; -далилларга асосланган тиббиёт сайтлари ва улар билан ишлаш; -клиник саволни шакллантириш (PICO) кўникмаларини шакллантириш	<i>Ўқув натижалари:</i> -магистрлик диссертацияси бўйича муаммоли саволни шакллантириб, унга жавоб излайдилар уларни баҳолайдилар, яқуний хулосалар қиладилар.
<i>Таълим усуллари</i>	Муаммоли усул, суҳбат, мунозара, ақлий хужум
<i>Таълимни таъкиллаштириш</i>	Оммавий, жамоавий, гуруҳли.
<i>Таълим воситалари</i>	Тарқатма материаллар, тест саволлари, А32ўлчамдаги қоғозлар, маркерлар, скоч, ўқувматериаллари
<i>Таълим бериш шароити</i>	Гуруҳларда ишлашга мўлжалланган хона.
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат, тезкор-сўров.

Муаммоли семинарнинг технологик харитаси

<i>Иш босқичлари ва вақти</i>	<i>Фаолият мазмуни</i>	
	<i>таълим берувчи</i>	<i>таълим олувчилар</i>
<i>1-босқич Ўқув машғулотига кириш 10 дақиқа</i>	1.1.Мавзунинг номи, мақсади ва кутилаётган натижаларни етказди. Машғулот муаммоли семинар шаклида боришини маълум қилади. 1.2.Талабалар билимини суҳбат шаклида фаоллаштиради. Билимларни фаоллаштириш жараёнида ўқув муаммосини ечиш бўйича изланувчилик фаолиятида фаол иштирок этишлари учун талабаларнинг эгаллаган билимларини етарлилигини аниқлайди.	Тинглайдилар. Ёзадилар.
<i>2-босқич асосий 65 дақиқа</i>	2.1.Талабаларга муаммоли топшириқни ўқиб беради . 2.2.Муаммони ечиш йўларини излашни ташкиллаштиришга ўтади: биринчи кичик муаммони ифодалайди, сўнгра муаммоли саволларни бериб ва улар жавобларини муҳокама қилиб, талабаларни уни ечиш йўлини излашга, яъни биринчи оралик хулосага олиб келади. Шу тарзда кейинги муаммоларни ечиш йўларини излашни ташкиллаштиради. 2.3.Талабаларни кичик гуруҳларга бўлади, муаммоли топшириқни ечиш вазифасини беради. Ўқув материаллари, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонларини тарқатади. Тақдимот учун қоғозларни, маркерларни тарқатади, ақлий хужум қондасини эслатади. Гуруҳларда иш бошлаганлигини маълум қилади. 2.4. Тақдимот бошланганлигини маълум қилади, гуруҳлар чиқишларини бошқаради.	Саволларга жавоб берадилар. Муаммони ечиш бўйича ўз фикрларини берадилар Кичик муаммони ечиш бўйича фикрлар билдирадилар, мунозара қиладилар, таҳлил қиладилар, хулоса чиқарадилар. Гуруҳ вакиллари тақдимот қиладилар. Яқуний хулосани берадилар. Тинглайдилар.

3. Қидирув тизимларига мурожаат қилиш. Гипермуурожаатлар орқали излашда интернет тармоғининг ахборот муҳитида узоқ ва чексиз бир саҳифадан бошқасига ўтиб “саёҳат” қилиб юриш мумкин ва дунё бўйлаб кўп миллионлаб веб саҳифалар борлигини эътиборга олсак, керакли маълумотни топиш эҳтимоли қанчалик камлиги англаш қийин эмас. Бундай ҳолларда махсус қидирув тизимларидан фойдаланилади. Қидирув серверларининг манзиллари интернетда ишлайдиган ҳар бир фойдаланувчига жуда таниш. Улар: yandex, google, Rambler, yahoo, msn ва бошқалар.

Қидирув тизимлари – бу интернетда излаш имкониятини берувчи веб сайт. Аксарият қидирув тизимлари бутун жаҳон тўридан (интернетдан) маълумотларни излайди, лекин ftp-серверлардан файллар изловчи, интернет магазинлардан товарлар изловчи тизимлар ҳам мавжуд.

Ишлаш принципига қараб қидирув тизимлари икки турга бўлинади:

- Қидирув каталоглари;
- Қидирув индекслари.

Қидирув каталоглари тематик (мавзулаштирилган) излаш учун хизмат қилади. Бундай серверларда ахборотлар мавзулар бўйича структураланади.

Интернетда ресурслар каталоги ёки интернет-ресурслари каталоги ёки қисқача интернет каталоглар сайтларнинг структуралашган қисқача изоҳли кўрсаткичлари (йўллари) йиғиндисидир.

Қидирув системаси - Google Scholar Барча форматларда ва фанлар бўйича тўлиқ матнли илмий нашрлар учун бепул қидирув ҳисобланади. **Google Scholar** илмий адабиёт қидириш учун оддий ва осондир. Бир жойни ўзида - тақризли мақолалар, тезислар, китоблар, академик нашриётлардаги мақола ва тезислар, профессионал уюшмалар, университетларда ва бошқа илмий-тадқиқот ташкилотлари томонидан мақолалардан фойдаланиш мумкин. Яратувчиларининг таъкидлашича, **Google Scholar** сизга дунёда амалга оширилаётган ишлар кўлами бўйича тадқиқотлар аниқлаш имконини беради.

Тиббиётга тегишли турли кутубхоналар

Бу кутубхоналардан далил исботларга асосланган маълумотларни қидириб топиш мумкин:

Cohrane <http://www.update-software.com/Cochrane/default.HTM>
Cochrane Library (ISSN 1465-1858) - далилларга асосланган тиббиёт маълумотларини электрон базаси. Cochrane Collaboration (Кокран Хамкорлиги), халқаро тадқиқотчилар ташкилотининг асосий маҳсулоти

бўлиб, қачон бўлса ҳам ўтказилган рандомизирланган клиник тадқиқотларнинг натижаларини умумлаштирилгае базаси.

Cochrane Library тўртта алоҳида маълумотлар базаларидан ташкил топган:

1. Систематик маълумотлар базаси. Кокран шарҳлари асосан рандомизирланган назоратли тадқиқотларни бирлаштиради. Шарҳларга киритиладиган барча маълумотлар турли тадқиқотлардан олинган бўлиб, уларнинг барчаси қатъий мезонлар асосида текширувдан (экспертизадан) ўтказилган ҳолда киритилган бўлади. Миқдорий тадқиқот натижалари статистик усуллар ёрдамида бирлаштирилади (мета таҳлил), бу эса даволаш таъсирларини самарадорлик даражасини аниқлашга ёрдам беради

2. Самарали даволаш таъсири кўрсатилган рефератлар базаси. Нью-Йорк университетининг систематик шарҳларни тайёрлаш ва тарқатиш Маркази ишчилари турли манбалардан чоп этилган систематик шарҳ ва мета таҳлилларни топиб, уларни танкидий баҳолаб сўнг системалашган рефератив кўринишда тақдим этадилар.

3. Назоратли клиник тадқиқотлар регистри. Кокран назоратли клиник тадқиқотлар регистри Кокран ҳамкорлиги ва бошқа ташкилотлар иштирокчилари томонидан аниқланган назоратли тадқиқотларнинг библиографик маълумотлар базасидир. Тадқиқотларнинг базасининг ташкил этилиш жараёни ўз ичига систематик равишда библиографик маълумотларнинг (Medline, Embase, HealthStar кабиларни) ўрганиш ишларини, турли тиббиётга оид чоп этилган маълумотлардан ва журналлардаги маълумотлардан ўрганиш орқали ҳалқаро даражада систематик шарҳларни яратишдан иборатдир.

4. Кокран кутубхонаси сайтида куйидагилар билан танишиш мумкин:

- Систематик шарҳни тузиш бўйича ўқув қўлланма
- Аналитик тадқиқотлардаги тиббий технологияларни баҳолаш бўйича рефератлар
- Услубий терминлар бўйича глоссарий
- Кокран ҳамкорлигининг тузилиши
- Интернетда далил исботланган тиббиётга оид ресурслар каталоги

PubMed, Medline - www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed (PubMed, Medline ҳақида маълумот PubMed дан фойдаланиш инструкциясида мавзусида ёритилган)

High Wire Press. highwire.stanford.edu/lists/freeart.dtl Ушбу кутубхона Стенфорд университетининг кутубхонасининг бир бўлими ҳисобланади. **PubMed** дан фарқ қилган ҳолда тўлиқ мақолаларни ўзида сақлайди, уларнинг кўп қисми барча фойдаланиш олиш, айрим қисмини сотиб олиш мумкин. Сайтда айтилганидек у ерда текин- оммабоп тўлиқ берилган мақолалар йўналишида life science берилган.

Embase. www.elsevier.com/solutions/embase-biomedical-research EMBASE тиббиётга оид маълумотлардан фойдаланиш учун кенг камровли тиббий адабиётлар базаси ҳисобланиб, унда тиббиётда турли функцияларни бажариш, яъни фармаконадзорат, юқори сифатли систематик шарҳлар ва дори

воситаларини текшируви билан боғлиқ тадқиқотлар ва диагностика усулларини самарадорлиги кабиларни кенг қамровли тиббий-биологик далилларга асосланган маълумотлар бўлиб, ушбу маълумотларни тадқиқотчилар ва врачларга етказиб беради. EMBASE да 30 миллиондан ортик абстрактлар, чоп этилган маълумотларни ва турли конференциялар ҳақида маълумотларни олиш мумкин.

Тиббиётнинг далилларга асосланган **махсус сайтлари** мавжуд бўлиб, у ерда умумий ва алоҳида бўлимлар бўйича тиббиётга оид маълумотларни топиш мумкин.

NEW ZELAND GUIDELINES GROUP - <http://www.nzgg.org.nz/> ушбу сайтда Янги Зеландиянинг далилларга асосланган қўлланмалари мавжуд бўлиб, у дунёда етакчи ўринлардан бирида туради, унда клиник амалиёт учун керакли маълумотларни топиш мумкин.

GOLDEN HOUR <http://www.goldenhour.co.il/> Бундан тиббиётга оид маълумотлар далилларга асосланган тиббиёт мезонлари асослашда танлаб олинган маълумотларни олиш мумкин

Evidence-Based Pediatrics Web Site
<http://www.med.umich.edu/pediatrics/ebm/cat.htm>

Ушбу сайтда болаларни янги даволаш диагностикаси бўйича далил исботларга асосланган юқори сифатли маълумотларни олиш мумкин. Бу сайт орқали врачлар ва тадқиқотчилар ўз билимларини оширишлари, янгиликлар ва ишончли тадқиқотлардан фойдаланишлари мумкин.

Москва Далилларга асосланган тиббиёт ва фармакотерапия маркази
<http://evbmed.fbm.msu.ru/>

Health InterNetwork <http://www.healthinternetwork.org/scipub.php>

Hinari. <http://www.who.int/hinari/about/ru/> ушбу дастур **Health InterNetwork** маълумот базаси асосида 2000 йилда ЖССТ Бош секретари Кофи Аннан вақтида тақдим этилган. Йирик наشريётлар билан биргаликда ЖССТ томонидан ташкил **Hinari** дастури, ривожланаётган мамлакатларга биотиббий ва соғлиқни сақлашга оид адабиётлар тўпламларидан фойдаланишга ёрдам беради. 100 дан ортик мамлакатлар соғлиқни сақлаш соҳасида ресурслар мавжуд бўлиб, 15 000 журналлар (30 хил тилда) ва 47 000 электрон китоб ва 100 бошқа ахборот ресурслари жойлаштирилган. Дастур 2002 йили ташкил этилган. Бу вақтда дастурда 1500 журналлар ва 6 етакчи наشريётлар билан боғланган эди (Blackwell, Elsevier Science, the Harcourt Worldwide STM Group, Wolters Kluwer International Health & Science, Springer Verlag и John Wiley). Ҳозирда эса 180 наشريётлар 60 000 дан ортик маълумотларни тавсия этадилар.

Журналларнинг электрон вариантлари

Бу журналлардан фақат далил исботларга асосланган мақолаларни топиш мумкин.

The New England Journal of Medicine <http://content.nejm.org/> - АҚШдаги Массачусетт тиббий жамияти томонидан 1812 йилдан буён чоп этилади, ушбу журналда тиббиёт ходимлари учун ҳар ҳафтада янги чиққан ишончли

тиббиётга оид тадқиқотлар ва мақолалар инглиз тилида чоп этилади. Journal Citation Reports маълумотларига кўра (2015 йил) The New England Journal of Medicine журнаlining импакт фактори 51, бни ташкил этиб, биринчи ўринни эгаллаган.

British medical journal <http://bmj.com/>. Қизиқарли, информатив ва нуфузли журнал бўлиб, соғлиқни сақлашдаги ходимлар ва тадқиқотчилар учун мақолалар, тадқиқотлар берилиб борилади. Журналга олинadиган мақола ва тадқиқотлар қатъий меъёрлар асосида малакали ходимлар орқали танлаб олинади.

The Lancet <http://www.thelancet.com/>. Ҳафталик чоп этиладиган рецензияланадиган умумий тиббий журнал бўлиб, дунёдаги ишончли журналлардан бири ҳисобланади. Journal Citation Reports маълумотларига кўра (2015 йил) Ланцет журнаlining импакт фактори 39, 06 ни ташкил этиб, иккинчи ўринни эгаллайди.

PUB MED дан фойдаланиш инструкцияси

Бу инструкция тиббий адабиётларни қидиришни PubMed системасида амалга ошириш учун тиббий ходимларга ёрдам беради. Унда PubMed ни қисқа баёни берилган, яна қидирувнинг муҳим методларининг характеристикалари берилган.

Бу маълумотларни тиббий ходимларгина эмас, балки барча тиббий маълумотлардан фойдаланишни хоҳлайдиганлар ҳам олишлари мумкин. PubMed сайтидаги маълумотлар асосан инглиз тилида. Тиббий терминларни билганлар учун MedInfoRus вебсайтида тиббий луғатлар кўрсатилган. Сўз янги терминда берилганда уни инглиз тилидаги номи ҳам берилади. Бу фойдаланувчиларни PubMed да ишлашини осонлаштиради.

Инструкция PubMed дан оригинал интерфейс бўлган АҚШнинг Миллий Тиббий кутубхонаси орқали қидириш учун мўлжалланган (National Library of Medicine - NLM). Бу интерфейс билан боғлиқ турли қидирув методларни ва турли ёрдам воситаларини PubMed да ишлатишни кўрсатади. Турли китоблар, инструкциялар ва турли материалларни PubMed вебсайтдан топиш мумкин <http://nlm.gov/nnlm/online/pubmed>.

PubMed системасининг қисқа характеристикаси

Адрес: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed/>

PubMed — бу электрон қидирув системаси NLM да ишлаб чиқилган. PubMed ўз ичига олади:

- MEDLINE (Медлайн)
- PreMEDLINE
- Нашр баёнининг файллари.

MEDLINE — тиббиёт маълумотларининг базаси, у 1966 йилдан бошлаб 4000 дан ортиқ бутун дунё бўйича тиббий маълумотлар нашрларининг библиографик баёнларини (citations) ўз ичига олади. Ҳозирда MEDLINE интернетдан бепул маълумот қидиришга ёрдам беради.

MEDLINE турли тиббий журналлардаги нашрлардан 30 хил тилда чоп этилган мақолаларни ўз ичига олади. Ҳар ҳафта 9 000 та баёнлар MEDLINE га

киритилади (йилига 450 000та). У турли йўналишларни, мавзуларни ўз ичига олади: тиббий тадқиқотлар ва уларнинг методологияси, клиник амалиёт, хамширалик иши, стоматология, фармакалогия, ветеренария, ва бошқалар, яъни, биологиянинг, зоологиянинг, ботаниканинг ва атроф мухит химоясининг тиббий томонлари киритилган.

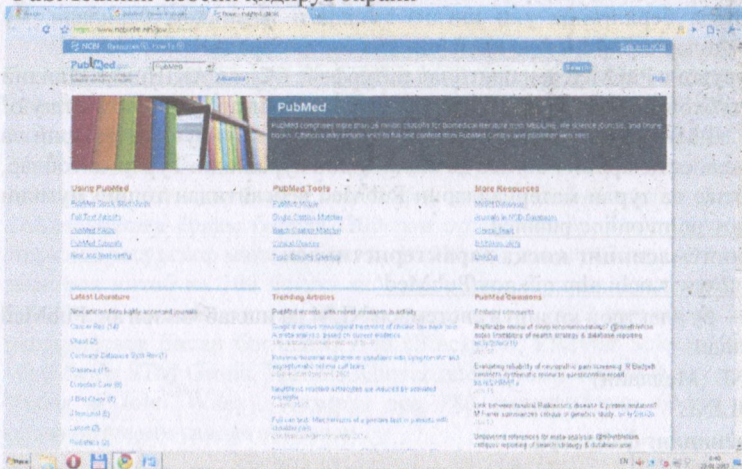
PreMEDLINE — хали индекслашдан ўтмаган яқиндагина ташкил этилган бўлиб, библиографик баёнлар файлларидан иборат. Индекслаш жараёнида ҳар бир баёнга йўналишлар бўйича рўйхат қўшилган, булар MeSH List (Medical Subject Headings List) махсус қидирув системаси — тезариусда маълумотларининг маъносини кўрсатиб беради. Кейин PubMed махсус йўналишлар бўйича қидиришни давом эттириш мумкин.

PreMEDLINE га тегишли бўлган библиографик баёнлар махсус белгига эга бўлади [PubMed - in process]. Индекслашдан ўтгандан сўнг маълумотлар PreMEDLINE дан MEDLINE га ўтади

Нашрлар баёнининг файллари NLMдан нашриётлардан электрон усул билан олинган ёзувлардан иборат. Улар белги билан кўрсатилади [PubMed — as supplied by publishers]. Нашриётлар баёнларининг алоҳида йўналишли, бўлимлари бўлмайди.

Библиографик баёни индекслашдан ўтмаган бўлса, алоҳида бўлимлар бўйича топилмайди. Бу баёнларни бошқа йўл билан — тексти, мавзуси ёки кириш маълумотларидан топилади. Асосий PubMed қидириш-усулларини кетма кетликда кўриб чиқамиз.

PubMedнинг асосий қидирув экрани

PubMed нинг асосий қидирув экрани юқоридagi расмда кўрсатилган. Чап томонда вертикал кўк экранда (sidebar) турли маълумотлар хақида кўрсаткичлар (ссылки), ёрдамчи воситалар ва PubMed ресурслари берилган:

About Entrez — Entrez системаси хақида маълумот бўлиб ҳисобланади, PubMed унинг бир қисми.

Entrez PubMed — бу сарлавха остида PubMed тўғрисида турли турли маълумотномалар манбалари ҳақида муҳим кўрсаткичлар жойлаштирилган:

- Overview — PubMed нинг умумий баёни;
- Help / FAQ (Frequently Asked Questions) — PubMed бўйича ёрдам ва кўпинча бериладиган саволлар: қидирув воситалари ва барча элементларининг батафсил баёни берилган;
- Tutorial — PubMed дан фойдаланиш бўйича интерфаол қўлланма (бу қўлланмани экраннинг пастки қисмидаги Tutorial кўрсаткичига босиб ҳам топиш мумкин);
- New/Noteworthy — PubMed даги охири вақтда юз берган қўшимчалар ва ўзгаришлар ҳақида маълумотлар берилади.

PubMed Services — PubMed қидирув воситалари ўз ичига олади: Journal Browser, MeSH Browser, Single Citation Matcher, Batch Citation Matcher, Clinical Queries, Link Out, Cubby

Related Resources — бошқа PubMed билан боғлиқ ресурслар ҳақида маълумот берилган.

Экраннинг тепасида жой бўлиб, у ерда инглиз тилида қидириладиган сўзларни ёзиш керак бўлади, масалан, тиббий термин, автор фамилияси ёки журналнинг номи.

Қидирув жойининг пасткида кулранг чизиқ (bar) бўлиб, командалар номлари жойлаштирилган. Эcran марказида қидирув бўйича кўрсатмалар, PubMed нинг қисқа характеристикаси, ҳамда PubMed дан фойдаланувчилари учун турли хабарлар берилган.

PubMedда ҚИДИРУВ

Калит сўзлар бўйича қидирув (терминлар)

PubMed турли мураккабликдаги қидирувни олиб боришга ёрдам беради. Энг оддий калит сўзлар орқали қидирув ҳисобланади, яъни терминлар орқали, маълумотни асосий маъносини беради.

Бу оддий қидирувни амалга ошириш учун керакли терминни ёзишни ўзи етади, масалан, *gallstones* ва *Go* ёки *Enter* ни босиш керак. Ёзилган калит сўзларни ўчириш учун *Clear* ни боссангиз бўлади.

Қидирув қандий олиб борилади?

Термин қидирувга берилгандан сўнг, автоматик тарзда бу терминни маълумотлар базасидан қидиради. Бу терминга мос кўрсаткичлар топилса, бу термини бор барча ҳужжатлар танланади.

Кўрсаткичлар қуйидаги кетма кетликда текширилади:

- Алоҳида кўрсаткичли тиббий бўлимлар (указатель медицинских предметных рубрик (MeSH Translation Table));
 - Журналларнинг кўрсаткичлар (указатель журналов (Journals Table));
 - Иборали кўрсаткичлар (указатель фраз (Phrase List));
 - Муаллифлар кўрсаткичлари (авторский указатель (Author Index));
- Алоҳида кўрсаткичли тиббий бўлимлар (MeSH Translation Table);**

Бу кўрсаткич биринчи ўринда тиббий бўлимни топиш учун текширилади (MeSH Term). Агар йўналишлар топилса барча ҳужжатларни танлаб олади, ҳамда қидирилаётган терминни ўз ичига олган матн сўзларини ҳам (text word).

Масалан, терминини қидиришда шу сўзни ўз ичига олган мақолалар, рефератлар, ҳамда махсус *cholelithiasis* (ўт - тош касаллиги) йўналишларни киритган сўзларни танлаб олади - MeSH термини, gallstones терминга эквивалент сўзни ўз ичига олганларни ҳам.

Журналларнинг кўрсаткичлар (Journals Table);

Қидирилаётган терминларнинг тиббий бўлимли кўрсаткичлардан топилмаганда журналларнинг кўрсаткичларидан қидирилади. MEDLINE да қабул қилинган журналлардаги тўлиқ мақолаларининг номлари, ҳамда стандарт сериялар сонларини кўрсаткич ўз ичига олади (ISSN).

Масалан: *New England Journal of Medicine* ёки *N Engl J Med* ёки 0028-4793.

Иборали кўрсаткичлар (Phrase List)

Агар маълумот топилмаса PubMed бошқа манбалардан қидирув олиб боради:

- Алоҳида кўрсаткичли тиббий бўлимлар (указателя медицинских предметных рубрик (MeSH));

- Унифицирланган тиббий сўзлар билан боғлиқ система (United Medical Language System - UMLS);

- Кимёвий бирикмалар номларининг рўйхати (Substances);

Масалан, *cold compresses* - совуқ компресслар ибораси умумий тушунча сифатида қабул қилинади ва барча қидирув ҳужжатларида текширилади. Агар ибора топилмаса система уни алоҳида сўзларга бўлиб қидира бошлайди. Терминларни турли кўрсаткичларда қидириш кетма кетлиги қидирув натижалари учун муҳимдир.

Агар журналлардаги, мақолалардаги сарлавҳага йўналишли бўлимлардаги номлар билан тўғри келмаса, масалан, "science" сўзи, PubMed биринчи ўринда бўлимлардаги номлар кўрсаткичида қидиради ва барча йўналишли бўлимлардаги (MeSH) ушбу термини бор мақолаларни танлайди, ушбу терминни ўз ичига олган йўналишли бўлимларни ёки мант сўзлар кабиларни танлаб олади (text word). Агар "science" бу кўрсаткичларда топилмаса бў журналнинг сарлавҳаси каби қабул қилинади, яъни сизнинг қидирувингиз керакли натижа бермайди.

Иборадан тузилган қидирув термини, олдин йўналишли бўлимларда, кейин журналларнинг кўрсаткичларида ва шундан кейингина иборалар кўрсаткичида қидирилади. **Масалан,** Канада соғлигини сақлаш мавзусига тегишли мақолани қидираяпсиз, шу сабабли қидирув термини сифатида "health care in Canada" иборани ёзасиз. Шу мавзуга тегишли мақолалар ўрнига сиз "Health Care in Canada" номли журналдаги мақолаларни топасиз, чунки бу иборадagi сўзлар журнал кўрсаткичларидан топилади.

Бундай маълумотлар юзага келишини олдини олиш учун бу сўзларни қайси жойда қидиришни кўрсатиш керак бўлади, масалан, журналнинг сарлавҳаси тегишли жойида, мантга тегишли жойларда ёки бошқа жойда ёзиш

керак бўлади. PubMed нинг ёрдамчи воситаларни ҳам ишлатиш мумкин: MeSH браузер ёки журнал браузерида.

Муаллифли кўрсаткич (Author Index)

Олдинги кўрсаткичларда терминларга тўғри келганлари бўлмаса, муаллифлик кўрсаткичлардан қидирилади, бунда айрим қоидаларга риоя қилиш керак бўлади. Терминни ёзилгандан сўнг бир ёки икки ҳарф ёзилиши керак бўлади, бу ҳарфларни PubMed инициаллар сифатида қабул қилади, масалан, *cohen b* ёки *kozin ia*. Қидириш термини ҳеч бир кўрсаткичда топилмаса "No items found" (ҳеч қандай ҳужжат топилмади) ёзуви чиқади.

Термин сўзнинг илдизи асосида қидириш (Truncation)

Truncation функцияси бир сўзнинг илдизини бир неча вариантини қидириш учун ишлатилади. Бунинг учун сўзнинг асосини ёзиб сўнг юлдузча (*) белгисини ёзиш керак, масалан, *bacter**.

PubMed шу илдизи бор барча сўзларни топиб беради: *bacteriology* (бактериология), *bacteria* (бактерия), *bacterias* (бактериялар), *bacterial* (бактериологик), ва ҳоказо.

Truncation ишлатилганда PubMed шу сўзнинг 150 та биринчи вариантларини топади.

Truncation йўналишли бўлимларда автоматик қидиришни киритмайди. Масалан, агар сиз *Truncation* да термин сифатида "heart attack" (юрак хуружи)ни ишлатсангиз, PubMed йўналишли бўлимда ўхшаш сўзларни "myocardial infarction" (миокард инфаркти) топмайди. Шундай қилиб мақола шу йўналишли бўлимни ўз ичига олган бўлсаю, аммо мақола матнида "heart attack" ибораси ишлатилмаган бўлса, бу мақола топилмайди.

PubMed да *Truncation* ишлатилганда фразалар бўйича қидирув олиб бормади, сўзнинг илдизи асосидаги сўзларни топади. Масалан, PubMed *infect** термини асосида *infectious* (инфекцион), *infection* (инфекция) ва ҳоказоларни топади, лекин "infection control" (инфекцион назорат) сўзларини топмайди.

Мантикий операторлар (Boolean Operators)

PubMed қуйидаги мантикий операторларни қидирув терминлари бўйича ишлатишга ёрдам беради:

AND (ва) — икки ёки ундан кўп терминларни бир ҳужжатда топиш учун ишлатилади. Масалан: *asthma AND smoking* (астма ва чекиш).

OR (ёки) — ҳужжатда терминлардан бирини топиш учун қўлланилади. Масалан: *asthma OR smoking* (астма ёки чекиш).

NOT (йўқ) — ҳужжатда биринчи сўз бўлиши ва иккинчиси бўлмаслиги керак.

Чекланишлар (Limits)

Сиз қидирув сифатини оширишингиз мумкин, қидирувнинг ҳоҳлаган босқичида *Limits* функциясини сўровингизга жуда кўп мақолаларни олганингизда ишлатишингиз мумкин.

PubMed қидирувни қуйидиги параметрлар бўйича чеклашга ёрдам беради:

•Хужжатни қидирув жойи. Махсус кўрсатмалар бўлмаганда (by default) қидирув турли жойларда қидирилади (All Fields); сиз ўз хохишингиз бўйича чеклашингиз мумкин, масалан, масалан, сарлавҳа жойида қидирувни танлашингиз мумкин (Title Word);

•Хужжатнинг тури (вид документа (Publication Types)). Турли мақолаларни танлаб олишга ёрдам беради, масалан, шарх (review), клиник тадқиқот (clinical trial), хат (letter), ва ҳоказо;

- Пациентнинг ёши (Ages);
- Пациентни жинси (Gender);
- Хужжатнинг тили (Languages);
- Хужжатнинг PubMed га киритилиш вақти (Entrez Date);
- Мақоланинг чоп этилган вақти (Publication Date);

Сиз мақолаларнинг оддамлар ёкт хайвонларда (Human or Animal) ўтказиладиган тадқиқотларни танлаш, ёки асосий бўлимларда қидирувни олиб бориш мумкин: СПИД (AIDS), Стоматология (Dental Journals), ҳамширалик иши (Nursing Journals), ва ҳоказо.

Чекланишларни танлаш учун *Limits* га боссангиз бўлди. *Limits* экрани очилгандан сўнг бор рўйхатдан айтиб ўтилган чекланишларни белгилаб чиқсангиз бўлди. Керакли *Limits* ларни белгилагандан сўнг *Go* босасиз, (✓) белги пайдо бўлади. Бу белгига боссангиз олдинги чекланишларни бекор қилишингиз мумкин.

Фразалар бўйича қидирув (Phrase Search)

PubMed да фразалар ишлатилишини билдингиз. Агар сиз бераётган фраза кўрсаткичларда бўлмаса, PubMed бу фразани алоҳида сўзлар сифатида қабул қилади. **Масалан**, "*population health*" (аҳоли саломатлиги): фразаси иккита алоҳида сўзларга ажратилади. "*health*" ва "*population*" сўзларини ўз ичига олган мақолаларни топади.

Бутун бир фразани топиш учун уни қўштирноқ ичига олиш керак. (" "). **Масалан**: "*population health* "

Муаллиф бўйича қидирув (Author Search)

Сизни қизиқтираётган муаллифнинг мақолалари қизиқтирса, унинг фамилиясини ва унинг инициалларини ёзишингиз мумкин. Агар қидирув термини сифатида фақат фамилия берилган бўлса, **масалан**: *o'brien* фамилияси фақат муаллифлик қидирув жойида эмас, балки бошқа жойларида ҳам қидирилади.

Қидирув термини фамилия ва инициаллар бўлса **масалан**: *o'brien a*, PubMed уни фақат муаллифлик кўрсаткичидагина қидиради. Бунда бу фамилияси ва инициаллари бор барча мақолаларни топади, ва бошқа инициаллар билан ҳам. **Масалан**: *o'brien af o'brien at o'brien az*

Агар термин фамилия ва икки инициаллардан иборат бўлса керакли натижани оласиз, албатта бу муаллифнинг мақоласи PubMed га киритилган бўлса.

Агар сиз керакли муаллифнинг мақоласини топа олмасангиз, масалан, "*o'brien ap*" ва сиз мақола PubMed га киритилганини биласиз, унда автор

номини иккинчи инициалсиз ёзиб "o'brien a" кўришингиз мумкин, айрим вақтларда муаллифлар мақолаларини бир инициал билан чоп этадилар. **Журналнинг номи бўйича қидирув (Journal Search)**

Аниқ бир журналдан мақолаларни PubMed дан топиш учун қидирув жойидан журналнинг номини ёки MEDLINE да қабул қилинган аббревиатурасини ёзиш керак (вебсайтдаги **Index Medicus** журналлар рўйхатини қаранг <http://www.nlm.nih.gov/tsd/serials/lji.html>). Агар сиз журналнинг тўлиқ номини билмасангиз журналларнинг рўйхатини журнал браузеридан кўриб чиқишингиз мумкин.

Журнал браузерлари (Journal Browser)

Браузер PubMed да журналлардаги маълумотларни топишга ва бу журналлардан библиографик баёнларни ҳам топишга ёрдам беради. Экраннынг чап томонида жойлашган **Journal Browser** ёзувига боссангиз сиз браузернинг кидирув экранига (sidebar) ўтасиз.

Браузер қуйидаги параметрларда қидирув олиб боришга ёрдам беради:

- Журналнинг тўлиқ номи бўйича;
- Унинг аббревиатураси бўйича;
- Бутунжаҳон стандарт серияли номери орқали (ISSN);
- Журнал номининг турли бўлаги бўйича

Журналли браузериди **Truncation** операциясини ишлатиш мумкин.

Демак журналнинг тўлиқ номи бўлмаса ҳам уни топиш мумкин.

Масалан, infectious (инфекцион) сўзини ёзиб шу сўзни ўз ичига олган 33 та журналлар рўйхатини оласиз. Журналлар алфавит кетмакетлигида жойлаштирилган; ҳар бир ёзув ўз ичига қуйидаги элементларни олади:

- Журналнинг тўлиқ номини;
- ISSN (агар журнал босма ва электрон форматларда бўлса, иккита номери кўрсатилиши мумкин: pISSN eISSN).
- Журналнинг қискартирилган номи.

ISSN га босиб **PubList** бетини очасиз, унда журнал тўғрисида маълумотни олишингиз мумкин: нашириёт, неча марта чоп этилади ва бошқалар, агар журналнинг вебсайти бўлса унинг электрон адреси.

Аббревиатурага босиб керакли ном бўйича PubMed да қидирув олиб борилади. Натижада бу журналдаги барча библиографик баёнларни топасиз. Кўпинча бу баёнларнинг сони жуда кўп бўлади — бир неча минг ёки юз минг. Шунга аҳамият бериш керакки, мақолалар тескари хронологик кетма кетликда жойлаштирилади, яъни охириги чоп этилганларидан бошланади. Қидирувни маълум чекланишлар орқали қидирувни давомэттириш мумкин, масалан, вақтни белгилаб. Яна қўшимча муаллифнинг фамилияси, тиббий терминлар ва ҳоказолар.

Журнал браузерининг асосий қидирув экраниди журналларнинг рўйхатли вебсайтларининг электрон адреслари жойлашган. Лекин шуни эсда тутиш керакки айрим вебсайтлар пуллик бўлади.

Йўналишли бўлимлар бўйича қидирув (Поиск по предметным рубрикам (MeSH Search))

Йўналишли бўлимларда (MeSH) кидирув MeSH браузери ёки *Limits* ёрдамида олиб борилади.

MeSH браузер (MeSH Browser)

Браузер йўналишли бўлимларнинг луғатида сўзларни қидиради (тезаурус).унинг ёрдамида қидираётган терминни энг тўғриси топиш мумкин.

MeSH браузер ёрдам беради:

- MeSH терминни иерархик структурада кўрсатади(умумийликдан хусусийликка томон);
- Керакли терминини MeSH топишга ёрдам беради;
- Қидирувни MeSH асосий (major) терминлари билан чекланиш, албатта мақолада кўрсатилган;
- Керакли бўлим ости кичик бўлимларни қидириш (subheadings);
- Агар иерархик кетма – кетликда кесишган электрон (ссылка) адреслари бўлса уларни танлашга ёрдам беради;

MeSH да қидирувни олиб бориш учун асосий экраннинг(sidebar) чап томонидаги *MeSH Browser* ёзувига босиш керак бўлади. Керакли сўзни қидирув жойида ёзиш керак, масалан, (артрит) ва *Go* га ёки *Enter* ни босиш керак бўлади. Кейинги ойна экрани очилади, унда маълум терминлар иерархик структурада ёзилган бўлади(MeSH tree), яъни ўхшаш терминлар рўйхати. Сизга керакли йўналиш тўқ рангларда берилади.

Агар қидираётган терминингиз рухсат этилган йўналишли бўлимлардан бўлмаса унда сизга қайси терминни ишлатишингиз кераклиги тушунтирилган бўлади, ёки рўйхатдан ўзингиз керакли терминни танлаб олишингиз мумкин.

Detailed Display (батафсил кўрсатинг)га боссангиз, бўлим ости кичик бўлимларнинг (Subheadings) очилишини кўрасиз, чунки у шу қидирув терминига тегишли бўлади. Қичик бўлимлар сиз қидираётган терминнинг керакли томонларини кўрсатиши керак. *Масалан, артрит — даволаш; артрит — диагноз; артрит — эпидемиология*, ва хоказолар. Қидирув терминига тегишли бир неча кичик бўлимлар танлаб олишингиз мумкин.

- Ҳар бир бўлим ўзининг қўшимча кичик бўлимлари бўлади.
- Барча кичик бўлимлар сизнинг қидирувингизга автоматик тарзда қўшилади, агар сиз бир ёки бир нечасини белгилаб қўймаган бўлсангиз.

Кичик бўлимлар тагида икки команда жойлашган, улар қидирувни нисбатан аниқ олиб боришга ёрдам беради:

Restrict Search to Major Topic headings only (қидирувни асосий бўлимлардагина амалга оширилади) — фақатгина асосий қидирилаётган мавзу бўйича мақолаларнигина танлашга ёрдам беради;

*Add*га босиб терминни қидирувга қўшилади. Қидирилаётган маълумотга жуда кўп маълумот олинса *Limits* ни ишлатасиз.

MeSH Terms:

- Aged
- Diabetes Mellitus/drug therapy

- Hypoglycemia/epidemiology*
- Insulin/therapeutic use
- Middle Age
- New Zealand/epidemiology
- Retrospective Studies

Маълумотни сақлаш (Save)

Бу функция орқали ҳужжатларни сақлаш мумкин. *Save* га босиб керакли файлни сақлаш мумкин.

Телетиббийнинг энг муҳим соҳаларидан бири **масофадан туриб таълим беришдир.**

- Масофадан туриб ўқитиш системаси куйидагиларни ўз ичига олиши керак :
- 1. масофадан туриб ўқиладиган маърузаларни тиббиётнинг долзарб йўналишлари бўйича ўтказиш.
- 2. олдин ўтказилган маъруза материалларини чуқур ўрганиб, семинарлар ўтказиш
- 3. диагностика, даволаш ва хирургик операцияларнинг у ёки бу методларига доир амалий машғулотлар, шунингдек яқка тартибда ўтказиладиган телетиббий консултациялар.

2.КЛИНИК САВОЛНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Эпидемиологик тадқиқотларнинг тахлилида тиббий маълумотларнинг критик баҳолаш муҳимдир. Ҳозирги вақтда замонавий врач барча янгиликлардан бохабар бўлиши керак. У бунга тиббий маълумотни ўқиш орқали эришади: журнал статьялари, интернет сайтларидан ва тиббиётга тегшли китоблардан. Бу янгиликларни врач практикада қўллаш учун ўрганади. Тиббиёт ходимининг қарор қабул қилишига бир неча омиллар таъсир қилади: қабул қилинган нормалар ва стандартлар, мутахассислар маслаҳати, иқтисодий масалалар, пациентлар таъсири, маданият, дунёқараш, ва албатта исботларнинг бўлиши. Аммо врач ўз қарашларини, амалиётини ва адабиётларни критик таҳлил қилиши керак. Критик баҳолаш – бу далил исботларни қарор қабул қилишдаги фарқлаш жараёнидир. Врач б жараёни тўғри бажариши керак: тўғри тавсия этиш (назначения); тўғри пациентга; тўғри усул билан; тўғри вақтда; тўғри нархда ва тўғри жойда.

Унинг ўзига берадиган саволи куйидагича бўлиши мумкин:

- Бу амалиёт қанчалик далил исботларга асосланган?
- Ҳақиқаттан ҳам пациент учун самарадорми ва қанчалик самарадор?
- Янада ҳам самарадор ва кам харажатли алтернативлар борми?
- Пациент учун бу амалиёт қанчалик ҳавфсиз ва пациент томонидан афзал деб тан олинади?

Худди шундай саволларга далил исботларга асосланган тиббиёт йўналтирилган, клиник эпидемиология эса унинг учун асос ҳисобланади.

Профессор В.В. Власовнинг тавсияларига кўра, у биринчилардан бўлиб далили исботларга асосланган тиббиёт бўйича экспертлардан, журналлар ва мақолаларни ўқишда қуйидагиларга асосланиш керак:

- Сифатли тадқиқотларнинг оригинал мақолаларини ўқишни афзал билиш керак;
- Тадқиқотларнинг усулларига аҳамият бериш керак, чунки улар тадқиқотнинг сифати тўғрисида маълумот беради;
- Маълумотларнинг кўплиги сабаб, ўз йўналишидаги адабиётларнигина доимий равишда ўқиш керак

Ҳар бир тадқиқот усули учун уларни тайёрлашга бўлган талаблар, тахлили қилиш ва тақдим этиш учун махсус сифат стандартлари юзага келган.

Диққат эътиборли ўқувчи мақола билан танишаётгандан бошлаб тадқиқотни тузилишни билиб олиши керак. Тадқиқотнинг тузилишига боғлиқ асосий – натижаларнинг исботланганлиги бўлади.

Демак, танқидий баҳолаш маълумотнинг қанчалик **ишончлилигини** аниқлашга ёрдам беради; унинг асосини, яъни тадқиқот натижаларини қанчалик **фойдалилигини**.

Далил исботларга асосланган тиббиётда қарор қабул қилиш усулига риоя қиладиган бўлсак у 5 алгоритмдан иборат:

1. Клиник саволни шакллантириш, пациент ёки клиник муаммо; баҳоланаётган таъсир (вмешательство); бошқа бир таъсир билан солиштириш ва қутилаётган клиник натижа (исход) (ПВСИ- PICO) ларни ўз ичига олади.
2. Сифатли тадқиқотларга таянган ҳолда маълумотларни қидириш
3. Маълумотларни танқидий баҳолаш учун эпидемиологиядаги билимлар ва танқидий баҳолаш жадваллари фойда беради.
4. Соғлиқни сақлаш тизимида ёки индивидуал бемор билан ишлашда клиник амалиётда ёки қарор қабул қилиш олинган маълумотларни қўллаш.
5. Таъсирни самарасини баҳолаш.

Клиник саволга сифатли жавоб олиш учун уни сифатли тузиш керак бўлади. Клиник саволлар қандай юзага келади? Пациент билан учрашганда клиницист айрим саволларга жавоби йўқлиги сабабли ноқулайлик сезиши мумкин. Билимини етишмаганлигига клиницистларга турлича таъсир қилади: айримлар таъсирчан бўлиб, масалан, ўзларини айбдор деб биладилар, айримлар савол тузиб унга жавоб олишга ҳаракат қилдилар. Клиник иш жараёнида 6 тушунчани асосида кўпчилик саволлар юзага келади:

1. Клиник далил исботлар: клиник далиллар қандай қидирилади ва уларни қандай интерпретациялаш мумкин;
2. диагностика: диагностика тестларни қандай танлаш керак ва интерпретациялаш керак;
3. истиқболлаш (прогноз): пациент учун мақбул курсни танлаш мумкин;
4. Терапия: даволашни танлаганда унинг зарардан кўра фойда келтирувчи йўлини қандай танлаш мумкин;

5. Профилактика: касалликни юзага келиш қандай олдини олиш ва пасайтириш мумкин;
6. Ўқиб - ўрганиш: ўзимизни, пациентни ва оилани қандай керакли кўникмаларга ўргатиш мумкин?

Бир неча муаммоси бор пациентлар учун саволлар жуда кўп бўлиши мумкин. Бу қийин вазиятда клиник саволни яхшилаб тузиш керак, уни тузишда энг асосий, мухим саволларни тузиш керакки уларга тез жавоб олиш имкони бўлсин.

Далилларга асосланган тиббиётда маълумотларни қидируви

Далил исботларга асосланган тиббиёт йўналишида тадқиқотчидан маълум бир тажриба ва тизимли ёндашув керак бўлади. Бу керакли маълумотларни олишда турли клиник базалардан (MedLine, Cochrane Library, Adonis и др.) фойдаланиш ва керакли калит сўзлардан фойдаланиб адекват қидирув усулини қўллаш керак бўлади (калит сўзлар ёки иборалар, авторлар ва хоказо). Ҳар доим ҳам керакли калит сўзлар ва далили исботларга асосланган сифатли электрон кутубхоналардан фойдаланганингизда ҳам айрим клиник тадқиқотлар тўғрисидаги маълумотларни топишни иложи бўлмаслиги мумкин (масалан, дори воситаларнинг салбий ва нокуя таъсирлари ҳақида мақолаларни спонсор фирмалар сабаб ёки сифатсиз индексация қилингани сабаб топишни иложи бўлмаслиги мумкин (Hetherington O. et al., 1989). Шу сабаб, айрим КТ маълумотлар юзага чиқмаслиги мумкин.

Далил исботли маълумотларни компьютердан ташқари бошқа “оддий” қидирув усулларидан фойдаланиш керак бўлади: электрон базаларда топилмаган КТ ларни қидириш; топилган мақолар рўхатидаги адабиётларни ўрганиш; тадқиқотчилар талабига ва дори воситалар чиқарувчилар (Юрьев К.Л., Логановский К.Н., 2000).

Назоратланадиган рандомизирланган тадқиқотлар (контралируемые РКИ) ҳақидаги маълумотлар электрон маълумотлар базасида сақланади, - Medicine, Cochrane Controlled Trials Register ва хоказолар.

Қуйидаги клиник вазиятни кўриб чиқамиз:

Юқори жағни синусити бўлган 19 ёшли аёл. Сиз 3 кунлик антибиотиклар билан даволаниш 10 кунлик антибиотиклар билан стандарт даволашдан яхши. Сиз бу аёлда қисқа курсини қўллай оласизми.

44 ёшли аёлга тухумдон раки деган диагноз қўйилган, уни диспноэ ва кўкрак қафасида нафас олганда ноқулайлик сезган. Вентиляцияон перфузив сканерлашда “номаълум” деб таъриф берилган. Бу ҳолатда эмболияни йўқлигини билиш мумкинми деб қабул бўлимидаги врач иккиланаяпти.

69 ёшли ўқитувчи бўлган аёл қайта текширишга юрак қон томир етишмовчилиги юзасидан (сердечной недостаточности с застойными явлениями) келаётган эди, бу ҳолат бир ой олдин пайдо бўлган эди. Сиз текширув ўтказганингиздан кейин бу касалликни қандай кечиши ҳақида сўраяпти.

Бу клиник ҳолатни нима бирлаштириб турибди? Бу ҳолатларнинг ҳаммаси мавжуд далил исботларни ёки бошқача қилиб айтганда далил исботларга

асосланган тиббиётнинг маълумотларидан фойдаланиш учун имкониятдир). Кўпчилик *ACP journal club* ни ўқувчилари ўзларининг ишларини тахлил қилиптилар ва доимий ишларини босиб чиқараяптилар. Далил исботларга асосланган тадқиқотларни топиш учун клиник ходимлар қидиришдаги билимларини қўлашмаяпти. Улар маълумотларни илмий томондан ишочлилиги ва клиникада қўллай олишни танқидий баҳолаш билимлари орқали текширадилар. Клиник фикрлашни пациентлари билан бирга далилларни қандай ишлатса тўғри бўлади. Бу қадамларни қўллаш учун улар асосий далил исботларга асосланган тиббиётнинг кўринишини қўллашлари керак: яшши шаклланган клиник савол.

Клиник саволни шакллантириш учун нима ёрдам беради? Биринчиси, у муаммога тегишли бўлиши керак. Саволни шундай тузилган бўлиши керакки, у аниқ жавобни топиш учун ёрдам берсин.

Бу савол 4 та анатомик тузилишга эга (ПВСИ - PICO):

- 1) пациент учун ёки муаммога мулжалланган бўлиши керак;
- 2) таъсири кўриб чиқилиши
- 3) таъсири солиштириш, керак бўлганда
- 4) клиник натижа (исход).

Масалан, юқори жағни синусити бўлган 19 ёшли аёлни уч кунлик триметоприм-сульфаметоксозол билан даволаш самара ва харажатларни ҳисобга олган ҳолда, ўн кунлик даволаш курси каби самарадор бўладими? - Терапиядан савол (4)

Касалликни тест олди эҳтимоллиги юқори бўлган пациентда ўпка ангиографияси билан солиштирганда вентилицион перфузив сканерлашнинг ноаниқ натижалари ўпка эмболиясини йўқлигини кўрсатиб бера оладими? - Диагностикадан савол (5)

Юрак қон томир етишмовчилиги бўлган пациентда касаллик бошлангандан сўнг ўртача яшовчанлик (выживаемость) қандай, клиник алоҳида хусусиятлари бўлса улар қандай, улар яшовчанликни кўп ёки кам эҳтимоллигини аниқлайдими? - Истиқболлаш биан боғлиқ савол (6)

Клиницистлар қанчалик ўз касалларига тегишли саволлар берадилар? Тадқиқотчилар врачларни берадиган саволларини ҳисоблаб чиққанлар. Амбулатор касаллар билан боғлиқ - ҳар бир 15 пациентга 1 саволдан тўғри келган (7), аралаш махсус (специализированные) тиббий ташкилотларда 1 ёки 2 пациентга 1 саволдан (8,9), клиник касалхоналарда 5 та саволдан тўғри келади (10).

Муаммога асосланган ўқитиш ҳолатини ўтказиш структураси

1-босқич

- 1.Кириш (5 дақ)
 - 2.Воқеа (ҳолат) билан танишиш(10 мин)
 - 3.Гуруҳий ишлаш (гуруҳ лидерлами кўриб чиқилади) 25 мин
- Муаммони аниқлаш ва саволни шакллантириш
Танафус

4. Барча гуруҳларнинг аудиториядаги презентацияси (ҳар бир гуруҳга 10 мин + 10 мин муҳокамаси) жами 40 мин

5. Гуруҳларда ишлаш (30 мин: топшириқ билан келишув, рол ва иш тақсимлаш)

2-босқич

1. Далилларни қидириш, анализ ва синтез-далилларни умумлаштириш
2. Муаммонинг ечими бўйича альтернатив фикрларни аниқлаш. Ҳар бир фикр бўйича “ҳа” ва “йўқ” аргументларини аниқлаш. Аниқ асосга эга бўлган ва сизнинг қарорингизни қувватловчи далилларга эга муаммоларни ҳал бўйича оптимал стратегия билан келишув. Умумий гуруҳ учун презентация тайёрлаш.

3- босқич

1. Гуруҳлар презентацияси (ҳар бир гуруҳга 15 дақиқадан 15 дақиқалик муҳокама билан) Ҳаммаси 60 дақиқа.

2. Қайтар алоқа: Талабалар гуруҳга нима ўрганилгани тўғрисида қайтар алоқада тушунтириб берадилар (30 дақиқа)

Таннафус

3. Гуруҳлар презентацияси (ҳар бир 10 дақиқа ва 10 дақиқа муҳокама) Ҳаммаси 20 дақиқа яхлит баҳолаш ва қайтар алоқа (20 дақиқа)

Баҳолаш

Баҳолаш-бу талабани ўқитиш натижаларини аниқлаш учун турли хилдаги методларни кенг қўллашдир.

Баҳолаш жараёни ўз ичига қуйидагиларни олади:

А. Талабалар бир-бирини ва гуруҳни баҳолайдилар.

Б. Ўқитувчи ҳар бир талабани ўзини, гуруҳни баҳолайди.

В. Талабалар ўқитувчини баҳолайди.

Муаммога асосланган вазиятли топшириқ №1

Бемор А, 69 ёшда, пенсионер, рассом, оёқларидаги оғриққа шикоят билан врачга мурожаат қилди. 50 – 100 м юрганида оёқнинг болдир қисмида оғриқлар пайдо бўлади, лекин бўкса қисмда оғриқ кузатилмаган. Уни шунингдек, овқат ҳазми бузилиши ҳам, айнан эпигастрий соҳасида нохушлик ва кўп овқат қабул қила олмаслик безовта қилади.

Анамнезида у миокард инфаркти, инсулт ёки диабет билан оғриманган, бироқ унинг артериал гипертонияси бўлиб, у мунтазам нифедипин қабул қилади. У 20 йилдан буён ашаддий чекувчи, алкогольни оз миқдорда қабул қилади.

Кўрик: АҚБ 170\90, қорин ўрта чизиғи бўйича пульсацияланувчи, таранг бўлмаган ҳосила аниқланади. Сон артериясида пульс аниқланади, тизза чуқурчаси ва панжада аниқланмайди.

Тегиширив: УТТда аортанинг қорин қисмида 4,5см ўлчамли аневризма борлиги аниқланади. Орта аневризмасини аниқлаш учун меъда ичак трактни рентгенографияси тавсия қилинди.

Савол: Ушбу бемор учун врач тактикаси қандай бўлиши мумкин?

Клиник ҳолатларда муаммони аниқлаш ва уни ечиш учун далилларга асосланган тиббиётнинг қуйидаги усулларидан фойдаланилади:

Муаммони таърифлаш:

Таърифнинг тузилиши “жавоб бериш бўлган саволлар” **PICO:**

PICO

P (Population)—бемор ёки муаммо (П)

I (Intervention) - аралаш ва таъсир қилиш (В)

C (Control)—таққослаш ёки назорат қилиш (С)

O (Outcome) —натижалар (И)

PEO

P – бемор ёки муаммо

I – таъсир қилиш

O- натижа

Adept

A-этиология

D-диагноз

P-прогноз

T-даво

Исботларни кидириш учун қўлланиладиган саволлар ишлаб чиқиш усулларидан бири бу PICO формуласи асосида савол тузишдир:

Population—пациентлар/аҳоли

Intervention -аралашув

Control– назорат

Outcome –натижа

Юқорида келтирилган ҳолат учун имкони борича саволлар ёзинг. Сўнг PICO формуласини қўллаб қаерда мумкин бўлса бу саволларни ўзгартиринг.

Муаммо	Аралашув	Таққослаш	Натижа

ТОПШИРИҚ:

Ўз магистрлик диссертациянгиз бўйича муаммони аниқланг, муаммолини саволни шакллантиринг (PICO) ва унинг ечимини топинг (PUB MED, Medline ва б.)

Назорат саволлари

1. Турли маълумот базалари, кутубхоналарни турлари ва уларни санаб ўтинг.
2. Турли кутубхоналар манбаи ва уларни санаб ўтинг.
3. PUB MED дан фойдаланиш тартиби;
4. PubMed системасининг қисқа характеристикаси, MEDLINE ҳақида тушунча, PubMedда кидирув тартиби.
5. Алоҳида кўрсатгичли тиббий бўлимлар (MeSH Translation Table) ҳақида тушунча, фойдаланиш тартиби.
6. Журналларнинг кўрсатгичлар (Journals Table), иборали кўрсатгичлар (Phrase List).
7. Муаллифли кўрсатгич (Author Index) ёрдамида маълумотлар қидириш.
8. Термин сўзнинг илдизи асосида кидириш (Truncation).
9. Мантикий операторлар (Boolean Operators): AND, OR, NOT, уларнинг афзалликлари.
10. Чекланишлар (Limits), уларнинг турлари.
11. Фразалар бўйича кидирув (Phrase Search), мисол келтиринг.
12. Муаллиф бўйича кидирув (Author Search), мисол келтиринг.
13. Журнал номи бўйича кидирув (Journal Search).
14. Журнал браузерлари (Journal Browser), мисол келтиринг.
15. Клиник саволнинг тузилиши (анатомияси) тушунтириб беринг.
16. Тиббиётдаги муаммоларда бирини олиб ПИКО дан фойдаланган ҳолда клиник саволни тузинг.

Фойдаланилган адабиётлар:

Асосий:

1. Маматкулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш. Илм Зиё, Тошкент-2013, 575 бет.
2. Маматкулов Б., Рахманова Н. Клиническая эпидемиология: Основы доказательной медицины. –Ташкент -2011, 459стр.
3. Маматкулов Б.М. Тиббиёт статистикаси (биостатистика) асослари., Тошкент-2005.

4. Искандаров Т.И., Маматкулов Б.М. Санитария – статистик ва ижтимоий гигиеник тадқиқот услублари. Тошкент. 1994.

5. Пономарева Л.А., Маматкулов Б.М. Использование принципов доказательной медицины при организации и проведении гигиенических исследований Ташкент. 2004.

6. Маматкулов Б.М., Аvezова Г.С., Касимова Д.А. Болалар саломатлиги ва хавф омилларини ўрганишда далилларга асосланган тиббиёт усулларини қўллаш. Илмий услубий қўлланма. Тошкент 2011й. 18 бет

1. Қўшимча:

1. В.В.Власов. Эпидемиология (учебное пособие для вузов). М., 2006, стр.462;
2. В.А.Медик, М.С.Токмачев. Руководство по статистике здоровья и здравоохранения., 2006, стр.527;
3. А.Банержи. Медицинская статистика понятным языком.М., 2007, стр.287;
4. John M.Last. A Dictionary of Epidemiology. Oxford New York, 2001, стр.196

Интернетсайтлари:

1. <http://www.pubmed.com>
2. <http://www.medline.com>
3. <http://kokrane.com>
4. [www.http://www.ziyonet.uz/](http://www.ziyonet.uz/)
5. [www.http://www.tma.uz/](http://www.tma.uz/)

Бичими: 84x60 ¹/₁₆. «Times New Roman» гарнитура рақамли босма усулида босилди.
Шартли босма табоғи: 1,5. Адади 50. Буюртма №26.

«Тошкент кимё-технология институти» босмахонасида чоп этилди.
100011, Тошкент, Навоий кўчаси, 32-уй.

